

ВІРМЕНЬСКА АПОСТОЛЬСЬКА ЦЕРКВА (ВАЦ)

Належить разом з Еритрейською, Ефіопською, Коптською та Сирійською до найдавніших християн. давньох., або дохалкедон. (монофізит.) Церков, що догматично й організаційно сформувалася у 5–6 ст. у пд.-сх. регіонах Рим. імперії. Всі вони є автокефал. етнонаціональними Церквами; визнають рішення лише перших трьох Вселен. соборів, Ніко-Константинопольський Символ віри, сотеріолог. доктрину християнства і вважають Христа Боголюдиною. Джерелами віровчення для них є Святе Письмо, праці отців Церкви, зокрема каппадокійців та богословів Олександрій. школи.

Згідно з переказами, вже у 1 ст. християнство у Вірменії започаткували апостоли св. Фаддей та св. Варфоломей. 301 Вірменія стала першою країною, де християнство одержало статус держ. релігії. Це сталося завдяки діяльності св. Григорія Просвітителя, який після висвячення на єпископа Вірменії відновив церк. ієрархію в державі і заклав фундамент для розбудови Церкви (сформував канони, будував храми, відкривав перші вірм. школи тощо). До 5 ст. богослужіння у Вірменії відбувалося сирій. та грец. мовами. У 403–406 архімандрит Месроп Маштоц створив вірм. абетку, що зробило можливим переклад Біблії та осн. праць провід. християн. богословів 1–4 ст. вірм. мовою. Догматика та культові особливості ВАЦ в осн. рисах склалися у 4–7 ст. Згідно з віровченням ВАЦ, Ісус Христос — Боголюдина, чия природа є єдиною, але складається з Божественної та Людської; його люд. природа подібна до загальнолюдської, але без гріха. Найсуттєвіші з обрядових рис: влас. церк. календар, святкування Богоявлення — Різдва Христового та Хрещення в один день, євхаристія на пісному хлібі та нерозбавленому водою вині, Передовий піст тощо. Використання ікон у вірм. храмах обмежене. ВАЦ визнає шість, а не сім таїнств: хрещення, причастя, миропомазання, покаяння, священство та шлюб. Оливопомазання надається при остан. сповіді та причасті, значення окремого таїнства не має.

Організаційно ВАЦ складається з білого (шлюбного) та чорного (безшлюбного) духовенства. Вища ієрархія ВАЦ формується з представників чорного духовенства. Очолює ВАЦ Верхов. Патріарх-Католикос всіх Вірмен, якого обирає церк. собор пожиттєво (нині ним є Святійший Гарегін II). Його престол, засн. 301 св. Григорієм Просвітителем, знаходиться у Св. Ечміадзіні. В юрисдикцію Святоечміадзін. Католикосату входять всі вірмени, які проживають на тер. колиш. СРСР, а також вірмени з діаспори (бл. 5 млн віруючих). Раніше до Святоечміадзін. Католикосату належали Грузинський та Агванський престоли. Перший 7 ст. прийняв Халкедон. собор і відділився від Вірм. Церкви. Агванський Католикосат проіснував до 1813, коли він, згідно з рішенням Рос. уряду, отримав статус митрополії. Другий за значенням Католикосат Великого Дому Кілікійського засн. 1446, очолює Католикос Великого Дому Кілікійського. Протягом століть його Престол знаходився у столиці Кілікії Сісі, але після геноциду вірмен 1920 неодноразово переїжджав, поки не осів 1930 в Антеліасі (Ліван). Його ниніш. Предстоятель — Святійший Арам I. Вірм. Патріархат Єрусалима засн. у 7 ст. Кількість вірм. монастирів у Єрусалимі 6 ст. досягала 70. До серед. 6 ст. вірмени були під юрисдикцією православ. єрусалим. Патріарха, але коли той визнав рішення Халкедон. собору, Вірм. Церква відокремилася від нього і заснувала власне патріаршество, яке очолив Патріарх Вірменський Єрусалимський. У наш час Престол знаходиться у монастирі св. Якова в Єрусалимі. Вірм. Патріархат Константинополя, засн. 1461, — у Стамбулі; його очолює Патріарх Константинопольський.

У 10–11 ст. виникли чисельні вірм. центри не лише в Криму та Києві, а й по ін. землях Київ. Русі. У Києві в домонгол. період засн. єпархію ВАЦ на чолі з єпископом, кафедрал. вірм. собор Успіння Пресвятої Богородиці знаходився на Подолі. Після татаро-монгол. навали центр реліг. життя вірмен України перемістився до Львова. Львів. вірм. колонія була однією з найпотужніших на землях України. 1363 у Львові почалося будівництво гол. святині вірмен України і кафедрал. собору Успіння Пресвятої Богородиці. Роком пізніше створ. єпарх. осередок вірмен Русі та Валахії, які отримали 1367 від короля Казимира Великого право реліг. самоврядування. 1388 Львів. єпархії підпорядковувалися вірмени Польщі, Литви, Молдавії та Волощини. Кам'янець-Поділ. парафія мала свого єпископа і тривалий час була другою за значенням серед вірмен Речі Посполитої. На поч. 16 ст., крім цих парафій, реліг. осередки вірмен існували також у Києві, Луцьку, Снятині, Язловці та Замості. Наприкінці 17 ст. (коли відбулася остання хвиля переселення вірмен до пд.-сх.

воєводств Речі Посполитої) виникли вірм. парафії в Тисмениці, Городенці та Бережанах. Вірм. громади Сх. та Центр. України підпорядковувалися Київ. єпископу, від 1622 — Львівському. 1660 після ратифікації Переяслав. угод за указом моск. царя вірмен вигнали з Києва за підтримку гетьмана І. Виговського. У Криму в 17–19 ст. переважали громади ВАЦ, хоча були і вірмено-католицькі. Приходи ВАЦ існували у Криму до 1944, коли рад. уряд депортував усіх вірмен Криму. У 1920-і рр. продовжували функціонувати і навіть утворювалися нові парафії ВАЦ на землях Центр. та Сх. України, зокрема в Мелітополі, Харкові, Маріуполі, Одесі. Короткий сплеск реліг. активності вірмен припинився 1930. На укр. землях, що входили до складу СРСР, залишилося дві вірм. парафії з діючими церквами в Одесі та Харкові. 1938 керівника укр. єпархії ВАЦ о. Агбаряна розстріляли. До 1991 на землях України не існувало жодних реліг. осередків ВАЦ. 1991 у Львові та в ін. містах України офіційно зареєстровано вірм. реліг. громади; почалося відновлення єпарх. структури. 1997

укр. єпархія ВАЦ одержала канонічне визнання. 2001 керівником укр. єпархії з центром у Львові став архієпископ Григорій Буніатян. ВАЦ в Україні передано в довгострокову оренду церкви св. Саркіса 1408 та св. Архангелів 13 ст. у Феодосії, церкву св. Миколи 1817 у Євпаторії, церкву св. Діви Ріпсіме 1905–17 у Ялті. Збудовано вірм. церкву св. Григорія Просвітителя в Одесі (1994), капличку св. Якова у Сімферополі (1997), церкву Сурб-Хач у Макіївці (1999), закінчується будівництво нового храму ВАЦ у Харкові. Повернуто один із найстаріших вірм. осередків Криму і монастир. комплекс Сурб-Хач. Вірменам Львова передано кафедрал. собор Успіння Пресвятої Богородиці. Станом на 2004 в Україні зареєстровано 20 реліг. громад ВАЦ, зокрема у Львові, Білгород-Дністровському, Дніпропетровську, Донецьку, Києві, Макіївці, Миколаєві, Одесі, Сумах, Харкові та в Криму (Євпаторія, Сімферополь, Феодосія, Ялта); 3 неділ. школи та 14 священнослужителів.

І. Я. Гаюк

Бібліографічний опис:

Вірменська Апостольська церква (ВАЦ) / І. Я. Гаюк // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2005. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-34716>. — Останнє поновлення : 2023.

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).